

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-19\(48\)-30-45](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-19(48)-30-45)

УДК 159.923

Меленчук Наталя Іванівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4749-6889>
Natmelenchuk0808@gmail.com

Глотова Ірина Валеріївна,

здобувачка другої вищої освіти Відділення перепідготовки фахівців за магістерською програмою із психології, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-9622-8434>
irinaglotova@ukr.net

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ АКЦЕНТУАЦІЇ

Анотація. У статті представлені результати теоретико-емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення особливостей життєстійкості старших підлітків. В якості чинника, що впливає на особливості прояву життєстійкості у старших підлітків було обрано тип акцентуації характеру. Життєстійкість в цій роботі розглядається як властивість особистості, що характеризує міру здатності особистості витримувати стресові ситуації, зберігаючи при цьому внутрішню збалансованість і не знижуючи успішності діяльності. Для діагностики типу акцентуації характеру використовувався Тест-опитувальник Х. Шмішека. Вивчення проявів життєстійкості було здійснено за допомогою «Тест життєстійкості» Д. Леонтєва, О. Расказової. Наведено результати кореляційного аналізу між показниками життєстійкості і типом акцентуації характеру. Виявлена наявність переважно від'ємних значимих кореляційних зв'язків між більшістю показників життєстійкості і такими типами акцентуації характеру, як: застрягання, педантичність, неврівноваженість, тривожність, гіпертимність, дистимність, циклотимічність, екзальтованість. Розглянуто та проаналізовано профілі показників життєстійкості у групах осіб з різним типом акцентуацій характеру. Встановлено, що між особливостями прояву життєстійкості та акцентуаціями характеру у підлітків існує певне співвідношення, що

виявляється у специфічному поєднанні показників життєстійкості і рівнях, яких вони досягають. Показано, що осіб з циклотимічним та екзальтовано-емотивним типами акцентуації характеризує розгубленість у житті, відсутність особистісно значущих цілей і смислу життя, відчуття безпорадності, відсутність контролю та впливу на результати подій свого життя. Осіб з гіпертимним типом і гіпертимно-емотивним типом акцентуації відрізняє прагматичне ставлення до всіх аспектів життєдіяльності. Ці особи відкриті до всього нового, впевнені в тому, що все, що з ними відбувається, сприяє їх розвитку за рахунок отриманих знань, а також позитивного і негативного досвіду.

Ключові слова: життєстійкість; залученість; контроль; прийняття ризику; акцентуації характеру; кількісний аналіз; якісний аналіз.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, які відбуваються сьогодні, екстремальні умови життя, постійне підвищення вимог до людини як особистості, як фахівцю, призводять до стресогенного ритму життя, що свою чергу, негативно позначається на її психологічному здоров'ї та емоційному благополуччі. Одним з важливих питань у сучасній психології є дослідження тих психологічних властивостей, що є підґрунтям для прояву індивідуальних відмінностей життєстійкості, тобто здатності людини успішно долати несприятливі середові умови за рахунок високої стійкості до стресогенних факторів і здійснювати ефективне функціонування в нових обставинах.

Останнім часом стали актуальними дослідження феномену життєстійкості, вивчення його зв'язків з іншими особистісними якостями та особливостей прояву життєстійкості у різних важких життєвих ситуаціях. Саме тому доцільним є вивчення в цій якості акцентуації характеру як стійкої психологічної особливості, що виявляється у способах індивідуального реагування на вплив зовнішніх обставин та у способах поведінки особистості.

Як відомо, акцентуації – це крайні варіанти нормальних характерів, серед яких окремі риси характеру надмірно посилені, внаслідок чого виявляється вибіркова уразливість стосовно певного роду психогенних впливів при стійкості до інших [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці відбувається постійне оновлення та розширення категорії життєстійкості. За даними сучасних дослідників життєстійкість являє собою систему переконань про себе, про світ і про відносини зі світом.

Основними складовими життєстійкості, на думку Д. Леонт'єва, є переконаність особистості у готовності впоратися з ситуацією, і відкритість усьому новому. Життєстійкість впливає на оцінку існуючої ситуації, що сприймається менш травматичною, і на подальші дії людини, стимулюючи її до піклування про власне здоров'я та психологічний добробут [7]. Таким чином, життєстійкість як риса особистості, сприяє розвитку адаптаційних здібностей людини, що дозволяють їй не тільки впоратися з негативними життєвими обставинами, але і знаходити в них нові можливості для досягнення значущих для особистості цілей.

Інтерес сучасних дослідників спрямований на особливості вибору і використання активних поведінкових стратегій на різних вікових етапах особистості, що, в свою чергу, впливає на рівень її життєстійкості. Так, у дитинстві розвиток компонентів життєстійкості залежить від відносин батьків з дитиною [7]. Підлітки мають вищу самооцінку та ступінь захопленості, швидко досягають успіху та соціалізуються [14].

Зокрема, для розвитку такого компоненту життєстійкості, як залученість, дуже важливе прийняття, любов та підтримка батьків. Для розвитку компонента контролю необхідна підтримка ініціативи дитини. А розвиток компонента прийняття ризику можливе лише при наявності різноманітних вражень, мінливості середовища [7, с. 6].

В контексті нашого дослідження особливого значення набуває дослідження А. Фомінової, яка робить висновок, що рівень життєстійкості особистості у підлітковому віці може бути досить високим за рахунок прояву зрілих особистісних утворень [15, с. 75]. Автор звертає увагу на те, що підлітковий вік є періодом активного саморозвитку особистості, коли здійснюється пошук цінностей і смислів, усвідомлення свого місця у світі. Підлітковий вік – це вік, коли відбувається зміна старих цінностей і починають з'являтися нові; коли одночасно виявляються парадоксально протилежні смисли, які ще не набули своєї усталеності. Поступово життєстійкість особистості підлітка починає зміцнюватися саме за рахунок нових смислів і цінностей, які є основою для підтримки власної стійкості у світі [15, с. 71–72].

Слід зазначити, що в психології накопичений багатий матеріал стосовно психологічних характеристик акцентуованих осіб, в точу числі й тих, що розкривають особливості життєстійкості [5], [8]. Проте, системних досліджень, присвячених вивченню життєстійкості підлітків різних типів акцентуацій, в доступній нам літературі не виявлено. Саме тому, вивчення специфіки життєстійкості осіб підліткового віку з різним типом акцентуацій стало основною метою нашого дослідження.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою дослідження є виявлення особливостей життестійкості осіб підліткового віку з різними типами акцентуацій характеру.

Виходячи з цього, основними **завданнями** дослідження було:

- на основі теоретико-методологічного аналізу наукових джерел уточнити сутність таких феноменів, як «життестійкість», «акцентуація характеру»; визначити особливості взаємозв'язків показників життестійкості і типами акцентуації характеру;
- розробити програму емпіричного дослідження, підібрати комплекс психодіагностичних методик, спрямований на діагностику показників життестійкості і акцентуацій характеру;
- провести емпіричне дослідження, здійснити статистичну обробку отриманих результатів;
- емпірично визначити характер співвідношень життестійкості і акцентуацій характеру;
- дослідити специфіку життестійкості осіб підліткового віку з різними типами акцентуацій характеру.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У поняттєвий апарат психологічної науки термін «hardiness» був ведений на початку 20 століття американськими психологами С. Кобейса і С. Мадді. Автори розглядали «hardiness» як особливу інтегративну якість, систему установок і переконань про мир і про себе, що дозволяє особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи при цьому внутрішній баланс та гармонію [9], [10].

У вітчизняній психології Д. Леонт'єв у 2000 році запропонував позначати це поняття як життестійкість. Він визначає життестійкість як межу, що характеризується мірою подолання особистості самої себе. Основними складовими життестійкості, на думку Д. Леонт'єва, є переконання особистості в готовності впоратися з проблемною ситуацією, і відкритість всьому новому [6], [7].

Л. Александрова розуміє життестійкість як особливу інтегральну здатність, яка сприяє успішній адаптації особистості [1].

У науковій літературі життестійкість (hardiness) представлена життестійкими установками, трансформаційним копінгом, життестійким ставленням до оточення, є показником психосоматичного здоров'я, що мотивує людину на перетворення стресогенних життєвих подій [4, с. 111].

В останні роки у вітчизняній психології з'явилися дослідження, спрямовані на виявлення особливостей прояву життестійкості у підлітків та його зв'язку з особистісними характеристиками.

Так, Д. Циринг вивчала життєстійкість у підлітків у співвідношенні із самостійністю і особистісною безпорадністю. Було встановлено, що особистісна безпорадність характеризується нижчим рівнем життєстійкості, а самостійність – вищим [16].

Дослідженням життєстійкості та соціально-психологічної адаптації підлітків з різними життєвими сценаріями займалась М. Іванова. Було встановлено, що у підлітків з виграшними сценаріями спостерігались високі показники за усіма її компонентами життєстійкості [3].

Також було вивчено особливості взаємозв'язку компонентів життєстійкості, ціннісних орієнтацій особистості та схильності до девіантної поведінки у старших підлітків [2]. Було показано, що значущість тих чи інших цінностей у житті підлітків пов'язана з їх внутрішніми переконаннями, що відображається в життєдіяльності підлітків і, таким чином, впливає на розвиток нормативної або девіантної поведінки [2].

Познайомившись із дослідженнями проблеми життєстійкості, ми висунули гіпотезу дослідження: окремий тип акцентуації характеру може виступати в якості чинника, що впливає на особливості прояву життєстійкості у старших підлітків.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Емпіричне дослідження проводилось на базі Відокремленого структурного підрозділу «Одеський автомобільно-дорожній фаховий коледж державного університету «Одеська політехніка», м. Одеса. Вибірку склали 85 осіб у віці від 14 до 16 років.

Для діагностики параметрів життєстійкості була застосована методика «Тест життєстійкості» Д. Леонтьєва, О. Расказової [12]. Цей тест спрямований на вивчення факторів, що сприяють успішному подоланню стресу та зниженню внутрішньої напруги. Життєстійкість розглядається авторами, як система переконань про себе, про відносини зі світом, про мир. Ця диспозиція складається з таких трьох автономних компонентів, як: залученість, контроль, прийняття ризику [5], [8].

Вивчення типу акцентуації характеру було здійснено за допомогою Тест-опитувальника Х. Шмішека, який, згідно концепції акцентуованих особистостей К. Леонгарда, діагностує 10 типів акцентуації: демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, гіпертимічний, дистимічний, тривожний, циклотимічний, екзальтований, емотивний [12].

Математико-статистична обробка даних виконувалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows. Застосовувався кількісний

(кореляційний, t-критерій Ст'юдента) та якісний (метод «асів» і метод «профілів») аналізу даних.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

На першому етапі емпіричного дослідження нами був проведений кореляційний між показниками акцентуйованих рис та показниками життєстійкості. Це допомогло встановити характер взаємозв'язків між зазначеними показниками (див. табл. 1).

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками акцентуйованих рис і показниками життєстійкості

Показники акцентуйованих рис	Показники життєстійкості			
	Зл	Кн	ПрР	ЗЖ
З	-392**		-242*	-212*
П	-264*	-268*		-254*
Н		-209*		-265*
Г	454**	333**	297*	424**
Дс	-423**	-402**	-343**	-481**
Т	-218*	-390**		-216*
Ц	-333**	-214*		-215*
Ек	-244*	-332**		-264*

Примітка: 1) нулі та коми опущені; 2) позначення * – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0.05$; 3) умовні позначення показників життєстійкості: Зл – залученість; Кн – контроль; ПрР – прийняття ризику; ЗЖ – загальна життєстійкість; 4) умовні позначення показників акцентуйованих рис: З – застрягання; П – педантичність; Н – невірноваженість; Г – гіпертимність; Дс – дистимність; Т – тривожність; Ц – циклотимічність; Е – екзальтованість.

Аналіз табл. 1 свідчить про наявність від'ємних значимих кореляційних майже між усіма показниками, що вивчаються. Виключення становить лише показник гіпертимності (Г), який встановив додатні значимі кореляційні зв'язки з усіма показниками життєстійкості, переважно на 1% рівні.

Показник акцентуації характеру застрягання (З) встановив значимі від'ємні зв'язки з більшістю показників життєстійкості, а саме: показником залученість (Зл) на 1% рівні, і з показниками прийняття ризику (ПрР); загальна життєстійкість (ЗЖ) – на 5% рівні. Показник акцентуації характеру педантичність (П) від'ємно пов'язаний на 5% рівні з такими показниками життєстійкості, як: залученість (Зл), контроль (Кн) і загальна життєстійкість (ЗЖ). Показник акцентуації характеру невірноваженість (Н) показав від'ємні значимі кореляційні зв'язки на 5% рівні з показниками контролю (Кн) і

загальною життєстійкістю (ЗЖ). Такий акцентуації характеру, як дистимність (Дс), продемонстрував від'ємні значимі кореляційні зв'язки на 1% рівні з усіма показниками життєстійкості. Показник тривожності (Т) виявив значимі від'ємні зв'язки з показниками залученість (Зл) і загальна життєстійкість (ЗЖ) на 5% рівні; а з показником контроль (Кн) – на 1% рівні. Показник акцентуації характеру циклотимічність (Ц) значимо від'ємно пов'язаний на 5% рівні з показниками контроль (Кн) і загальна життєстійкість (ЗЖ); і з показником залученість (Зл) – на 1% рівні. І, нарешті, такий показник акцентуації характеру, як екзальтованість (Е), встановив значимі від'ємні зв'язки з показником життєстійкості, контроль (Кн) – на 1% рівні; з показниками залученість (Зл) і загальна життєстійкість (ЗЖ) – на 5% рівні.

Отримані результати свідчать про те, що такі типи акцентуації характеру, як застрягання (З), педантичність (П), неврівноваженість (Н), тривожність (Т), дистимність (Дс), циклотимічність (Ц), екзальтованість (Е) пов'язані з низькою життєстійкістю, низькою зацікавленістю подіями власного життя, відчуженістю, нездатністю контролювати події власного життя, страхом прийняття ризику і невизначеності. А гіпертимний тип (Г) акцентуації характеру супроводжується високим рівнем життєстійкості, задоволеністю від своєї активності, стійкістю до подолання стресів, впевненістю у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що відбувається.

Таким чином, за допомогою кореляційного аналізу емпірично підтверджено взаємозв'язок між показниками акцентуації характеру та показниками життєстійкості. Це дозволило нам перейти до наступного етапу нашого дослідження, на якому був проведений якісний аналіз отриманих даних.

За допомогою методу «асів» обстежені були угрупованні за типами акцентуацій: «чистими» та «змішаними». Найбільш чисельними серед представників «чистих» типів виявилися такі групи: 1) група осіб з гіпертимним типом акцентуації; 2) група осіб з циклотимічним типом акцентуації; 3) група осіб з екзальтованим типом акцентуації. В свою чергу, серед «змішаних» типів були виділені такі групи: 1) група осіб з гіпертимно-емотивним типом акцентуації; 2) група осіб з екзальтовано-емотивним типом акцентуації.

Далі, за допомогою методу «профілів» були вивчені особливості прояву життєстійкості у представників різних типів акцентуацій.

На рисунку надано профілі показників життєстійкості у представників груп осіб з різними типами акцентуацій. На осі ОХ розміщено показники життєстійкості, на осі ОУ – їх значення, що виражено у процентилях. Середня лінія ряду проходить через 50-й перцентиль. Кожний профіль є середнім значенням відповідних показників представників виділених груп, що виражено у процентилях.

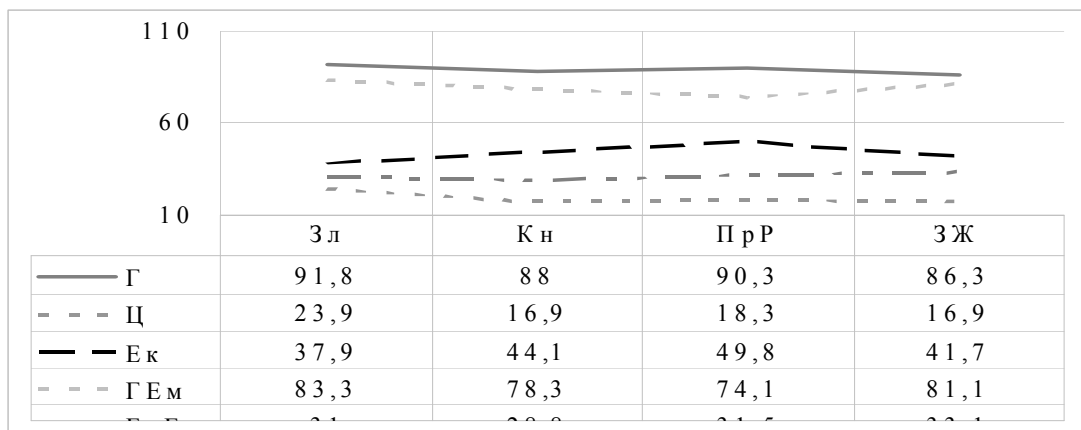

Рис. Профілі показників життєстійкості в групах осіб з різним типом акцентуації характеру

Примітка: 1) умовні позначення показників життєстійкості: Зл – залученість; Кн – контроль; ПрР – прийняття ризику; ЗЖ – загальна життєстійкість; 2) умовні позначення показників груп осіб, які різняться за типом акцентуації характеру: Г – група осіб з гіпертимним типом акцентуації; Ц – група осіб з циклотимічним типом акцентуації; Ек – група осіб з екзальтованим типом акцентуації; ГЕм – група осіб з гіпертимно-емотивним типом акцентуації; ЕкЕм – група осіб з екзальтовано-емотивним типом акцентуації.

Нижче наведені особливості прояву життєстійкості у представників різних типів акцентуацій, які виявлені на підставі порівняння профілів, аналізу кожного профілю, інтерпретацій авторів опитувальника, а також зіставлення отриманих даних з даними психологічної літератури [5], [6], [7], [8], [17].

Візуальний аналіз побудованих профілів свідчить про певні розбіжності значень в структурі життєстійкості в кожній групі обстежених.

Так, профілі груп осіб з гіпертимним типом (група Г) та гіпертимно-емотивним типом (ГЕм) акцентуації розташовані над середньою лінією ряду і знаходиться переважно в просторі четвертого квартилю розподілу (діапазон значень займає від 74 до 90 процентілей), що свідчить про високий рівень життєстійкості в цих групах осіб. В свою чергу, профілі груп осіб з циклотимічним типом (Ц), екзальтованим типом (Ек) і екзальтовано-емотивним типом (ЕкЕм) акцентуації розташовані у площині нижче середньої лінії ряду і знаходиться в просторі другого квартилю розподілу (діапазон значень міститься від 25 до 50 процентілей), що свідчить про слабкий вираз життєстійкості в зазначених групах осіб. Отже, порівняльний аналіз конфігурації профілів та їх розташування відносно середньої лінії ряду продемонстрував, що кожній групі властиво своє кількісно-якісне сполучення показників, що вивчаються.

Результати ранжування надано у табл. 2.

Таблиця 2

Найбільш виражені показники кожного профілю за відхиленням значень від середньої лінії ряду

Ранг	Групи осіб з різним типом акцентуації характеру			
	Група Г	Група Ц	Група ГЕм	Група ЕкЕм
1	Зл+	Кн-; ЗЖ-	Зл+	Кн-
2	ПрР+	ПрР-	ЗЖ+	Зл-
3	Кн+	Зл-	Кн+	ПрР-

Примітка: показники надано у порядку зменшення абсолютних величин відхилення від середньої лінії ряду.

Особистості гіпертимного типу (Г) відзначаються вираженою життєстійкістю, тобто їм властивий високий рівень активності, спрямованість на пошук ресурсів у собі для подолання стресових життєвих ситуацій. Для цих осіб важливим стимулом є засвоєння всього нового, від чого вони отримують задоволення (Зл+). Представники цієї групи осіб упевнені в тому, що все, що з ними відбувається сприяє їх розвитку за рахунок знань, що здобуваються саме з досвіду, при цьому, неважливо, позитивного чи негативного. Вони готові діяти на свій страх і ризик, за відсутності будь-яких гарантій успіху (ПрР+). Ці особи спираються на переконання в тому, що саме від боротьби залежить результат їхньої діяльності (Кн+).

Близьким за характеристиками є *гіпертимно-емотивний тип (ГЕм)*. Ці особистості отримують багато задоволення від своєї активності (Зл+). Вони схильні до стійкого подолання стресів за рахунок того, що сприймають їх як незначимі (ЗЖ+). Представники цієї групи виявляють упевненість у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що відбувається. При цьому, для них не має значення, буде досягнутий успіх або ні (Кн+).

Отримані в нашому дослідженні результати підтверджують літературні дані про те, що висока життєстійкість пов'язана з такими особливостями особистості, як активність, спонтанність, екстраверсія, товариськість, надмірна самостійність, високий життєвий тонус, винахідливість, енергійність, ініціативність, тобто характеристиками, які повністю укладаються у психологічний портрет особистості з гіпертимним типом акцентуації характеру.

У представників групи осіб *циклотимічного типу (Ц)* діагностовано низький рівень життєстійкості в цілому (ЗЖ-), та і за всіма її компонентами. Ці особи переживають почуття відторгнення, відчувають себе «поза» життям (Зл-), безпорадними (Кн-), вони не приймають ідею розвитку через активне засвоєння знань, отриманих з власного досвіду та не готові їх використовувати (ПрР-).

Отримані результати підтверджують дані, що були отримані в інших дослідженнях, в яких показано, що низька життєстійкість сполучається з такими особливостями особистості, як тривожність, сенситивність, інтроверсія [10], [11], [13], [15]. Це, в свою чергу, знаходить своє відображення в характеристиках циклотимічного типу акцентуації характеру, якому властиві часті періодичні зміни настрою і залежність від зовнішніх подій. В підлітковому віці переважаючими є дистимні стани, для яких притаманно відчуття пригніченості, уповільненість реакцій і мислення, млявість, занепад сил, пасивність [5], [8].

Група осіб з *екзальтовано-емотивним типом (ЕкЕм)* також відрізняється низьким рівнем життєстійкості, але значення показників життєстійкості є дещо вищими, ніж в групі осіб з циклотимічним типом акцентуації характеру. Представники цієї групи осіб не сповна отримують задоволення від власної діяльності (Зл-). В них недостатньо виражена впевненість в тому, що вони самі обирають власну діяльність, власний шлях (Кн-). Ці особи не вірять в те, що все, що з ними відбувається, сприяє їх розвитку (ПрР-).

Що стосується представників групи осіб з *екзальтованим типом акцентуації (Ек)*, то в них показники компонентів життєстійкості досягають середнього рівня, що свідчить про їх достатню життєстійкість.

Отримані результати можна пояснити тим, що особи з екзальтованим типом акцентуації характеру схильні до миттєвих настроїв, поривчасті, вони легко переходять від стану захоплення до стану печалі, мають лабільність психіки [5], [8]. Низька емоційна стійкість представників даного типу збільшує їх фрустрованість і стурбованість, заважаючи тверезо і об'єктивно оцінювати дійсність.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

1. Життєстійкість в цій роботі розглядається як властивість особистості, що характеризує міру здатності особистості витримувати стресові ситуації, зберігаючи при цьому внутрішню збалансованість і не знижуючи успішності діяльності. Теоретично визначено, що найбільш динамічними періодами формування життєстійкості є ранні періоди онтогенезу, а саме дитячий та підлітковий вік, а вирішальним чинником її розвитку виступають дитячо-батьківські відносини.

2. Теоретичний аналіз літератури дозволив визначити, що низька життєстійкість супроводжує окремі типи акцентуації характеру. У свою чергу, окремий тип акцентуації характеру може виступати в якості чинника, що впливає на особливості прояву життєстійкості.

3. Для емпіричного дослідження були застосовані такі методики: «Тест життєстійкості» Д. Леонт'єва, О. Расказової [6]; Тест-опитувальник Х. Шмішека, який дозволяє виявити тип акцентуації характеру.

4. Виявлені статистично значимі від'ємні зв'язки, переважно на 1% рівні, між усіма показниками життєстійкості і такими типами акцентуації характеру, як: застрягання (З), педантичність (П), неврівноваженість (Н), тривожність (Т), гіпертимність (Г), дистимність (Дс), циклотимічність (Ц), екзальтованість (Е).

5. Застосування якісного аналізу виявило, що між особливостями прояву життєстійкості та акцентуаціями особистості у підлітків існує певне співвідношення, що виявляється у специфічному поєднанні показників життєстійкості і рівнях, яких вони досягають. Показано, що групи осіб, які є схожими за типом акцентуації характеру, характеризуються схожим поєднанням показників життєстійкості, що можна пояснити тією системою відношень, що закладена в окремому типі акцентуації, яка є домінуючою у представників певного типу.

6. Доведено, що осіб з циклотимічним та екзальтовано-емотивним типами акцентуації характеризує розгубленість у житті, відсутність особистісно значимих цілей і смислу життя, відчуття безпорадності, відсутність контролю та впливу на результати подій свого життя. Осіб з гіпертимним типом і гіпертимно-емотивним типом акцентуації відрізняє прагматичне ставлення до всіх аспектів життєдіяльності. Ці особи відкриті до всього нового, впевнені в тому, що все, що з ними відбувається, сприяє їх розвитку за рахунок отриманих знань, а також позитивного і негативного досвіду.

7. Слід зазначити, що виявлені особливості прояву життєстійкості у представників груп осіб з різним типом акцентуацій узгоджуються з відомими характеристиками акцентуантів, доповнюють їх, а також можуть сприяти процесам самопізнання, самоприйняття і самовдосконалення підлітків, укріпленню їх психічного здоров'я і реалізації себе як спеціаліста в майбутній професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень. До перспектив подальшого дослідження належить діагностика рис особистості, що впливають на рівень та особливості життєстійкості, а також розробка засобів корекції і розвитку низького рівня життєстійкості у підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. А. Александрова, «К концепции жизнестойкости в психологии», *Сибирская психология сегодня*, М. М. Горбатовой, А. В. Серого, М. С. Яницкого, Ред. Кемерово: Кузбассвузиздат, вып. 2, с. 82–90, 2004.

- [2] О. И. Ефимова, С. В. Игдырова, и А. А. Ощепков, «Взаимосвязь ценностных ориентаций и жизнестойкости личности у нормативных и девиантных подростков», *Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина*, № 1, с. 61–71, 2011.
- [3] М. А. Иванова, «Жизненные сценарии и жизнестойкость подростков», *Фундаментальные исследования*, № 10/4, с. 875–878, 2013.
- [4] Т. В. Конюхова, и Е. Т. Конюхова, «Жизнестойкость личности как особый паттерн установок освоения социокультурного пространства», *Известия Томского политехнического университета*, т. 322, № 6, с. 110–114, 2013.
- [5] А. Леонгард, *Акцентуированные личности*. Ростов-на-Дону, Россия: Изд-во ЛРНЦ «Феникс», 2000.
- [6] Д. А. Леонтьев, и Е. И. Рассказова, *Тест жизнестойкости*. Москва, Россия: Смысл, 2006.
- [7] Д. А. Леонтьев, и Е. И. Рассказова, *Жизнестойкость как составляющая личностного потенциала. Личностный потенциал: структура и диагностика*. Москва, Россия: Смысл, 2011.
- [8] А. Е. Личко, *Психопатии и акцентуации характера у подростков*. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова, Ред. Санкт-Петербург, Россия: Речь, 2009.
- [9] С. Мадди, *Теории личности: сравнительный анализ*. Санкт-Петербург, Россия: Речь, 2002.
- [10] Т. В. Наливайко, «Исследование жизнестойкости и ее связей со свойствами личности», дис. канд. наук. Челябинск, 2006.
- [11] М. А. Одинцова, *Психология жизнестойкости*. Москва, Россия: ФЛИНТА: Наука, 2015.
- [12] А. А. Реан, *Психология и психодиагностика личности. Теория, методы исследования, практикум*. Санкт-Петербург, Россия: Прим-ЕВРОЗНАК, 2006.
- [13] О. П. Санникова, *Феноменология личности*. Одесса, Украина: СМЛ, 2003.
- [14] М. Селигман, *Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни*. Москва, Россия: София, 2006.
- [15] А. Н. Фоминова, *Жизнестойкость личности*. Москва, Россия: МПГУ, 2012.
- [16] Д. А. Циринг, «Исследование жизнестойкости у беспомощных и самостоятельных подростков», *Вестник Томского государственного ун-та*, № 323, с. 336–342, 2009.

- [17] O. Andronnikova, «On the Relationship Between Uncertainty Tolerance and Hardiness in Adolescents», *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 14 (3), p. 320–326, 2021.

HARDINESS IN ADOLESCENTS WITH DIFFERENT TYPES OF ACCENTUATION

Natalia Melenchuk,

Ph.D in Psychology, Senior Lecturer
of General and Differential Psychology Department,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky».
Odessa, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-4749-6889>
Natmelenchuk0808@gmail.com

Irina Glotova,

applicant for a second higher education
Department of Retraining of Specialists
for a Master's Program in Psychology,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky».
Odessa, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-9622-8434>
irinaglotova@ukr.net

Annotation. The article presents the results of a theoretical and empirical study aimed at studying the features of hardiness in older adolescents. The type of character accentuation was selected as a factor influencing the features of the manifestation of hardiness in older adolescents. Hardiness in this work is considered as a personality trait that characterizes the measure of a person's ability to withstand stressful situations, while maintaining internal balance and without reducing performance. It was used the Test Questionnaire of H. Shmishek to diagnose the type of character accentuation. The study of the manifestations of hardiness was used the methodology «Test of hardiness» by D. Leontiev, A. Rasskazova. The results of the correlation analysis between the indicators of vitality and the type of character accentuation are presented. It was presence the negative significant correlations between the majority of hardiness indicators and such types of accentuation as: stuckness, pedantry, imbalance, anxiety, hyperthymia, dysthymia, cyclothymicity, exaltation. The profiles of hardiness indicators in groups of people with different types of accentuations are considered and analyzed. It has been established that there is a certain correlation between the features of the manifestation of hardiness and

accentuations in adolescents, which manifests itself in a specific combination of resilience indicators and achieved levels. It is shown that people with cyclic and exalted-emotive types of accentuation are characterized by confusion in life, the absence of personally significant goals and the meaning of life, a sense of helplessness, lack of control and influence on the results of their life events. The people with hyperthymic and hyperthymic-emotive types of accentuation are distinguished by a pragmatic attitude to all aspects of life. They are open to everything new, they are sure that everything that happens to them contributes to their development due to the knowledge gained, as well as positive and negative experience.

Key words: resilience; involvement; control; risk acceptance; character accentuations; quantitative analysis; qualitative analysis.

ЖИЗНЕСТОЙКОСТЬ ПОДРОСТКОВ С РАЗЛИЧНЫМ ТИПОМ АКЦЕНТУАЦИИ

Меленчук Наталья Ивановна,

кандидат психологических наук,
старший преподаватель кафедры общей и
дифференциальной психологии
ГУ «Южноукраинский национальный
педагогический университет имени К. Д. Ушинского».
Одесса, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-4749-6889>
Natmelenchuk0808@gmail.com

Глотова Ирина Валерьевна,

соискательница второго высшего образования
отделения переподготовки специалистов
по магистерской программе по психологии,
ГУ «Южноукраинский национальный
педагогический университет имени К. Д. Ушинского».
Одесса, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-9622-8434>
irinaglotova@ukr.net

Аннотация. В статье представлены результаты теоретико-эмпирического исследования, направленного на изучение особенностей жизнестойкости старших подростков. В качестве фактора, влияющего на особенности проявления жизнестойкости у старших подростков, был выбран тип акцентуации характера. Жизнестойкость в данной работе рассматривается как свойство личности, характеризующее меру

способности личности выдерживать стрессовые ситуации, сохраняя при этом внутреннюю сбалансированность и не снижая успеваемости деятельности. Для диагностики типа акцентуации характера использовался Тест-опросника Х.Шмишека. Изучение проявлений жизнестойкости было осуществлено с помощью методики «Тест жизнестойкости» Д. Леонтьева, А. Рассказовой. Приведены результаты корреляционного анализа между показателями жизнестойкости и типом акцентуации характера. Выявлено наличие преимущественно отрицательных значимых корреляционных связей между большинством показателей жизнестойкости и такими типами акцентуации характера, как: застревание, педантичность, неуравновешенность, тревожность, гипертимность, дистимность, циклотимичность, экзальтированность. Рассмотрены и проанализированы профили показателей жизнестойкости в группах лиц с разным типом акцентуаций характера. Установлено, что между особенностями проявления жизнестойкости и акцентуациями характера у подростков существует определенное соотношение, проявляющееся в специфическом сочетании показателей жизнестойкости и достигаемых уровнях. Показано, что лиц с циклотическими и экзальтированно-эмотивными типами акцентуации характеризует растерянность в жизни, отсутствие лично значимых целей и смысла жизни, чувство беспомощности, отсутствие контроля и влияния на результаты событий своей жизни. Представителей группы лиц с гипертимным и гипертимно-эмотивным типами акцентуации отличает прагматичное отношение ко всем аспектам жизнедеятельности. Они открыты всему новому, уверены в том, что все, что с ними происходит, способствует их развитию за счет полученных знаний, а также положительного и отрицательного опыта.

Ключевые слова: жизнестойкость; вовлеченность; контроль; принятие риска; акцентуации характера; количественный анализ; качественный анализ.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. A. Aleksandrova, «K koncepcii zhiznestojkosti v psihologii», Sibirskaya psihologiya segodnya, M. M. Gorbatovoj, A. V. Serogo, M. S. YAnickogo, Red. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, vyp. 2, s. 82–90, 2004.
- [2] O. I. Efimova, S. V. Igdyrova, i A. A. Oshchepkov, «Vzaimosvyaz' cennostnyh orientacij i zhiznestojkosti lichnosti u normativnyh i deviantnyh podrostkov», Vestnik LGU im. A. S. Pushkina, № 1, s. 61–71, 2011.

- [3] М. А. Иванова, «ZHiznennye scenarii i zhiznestojkost' podrostkov», *Fundamental'nye issledovaniya*, № 10/4, s. 875–878, 2013.
- [4] Т. В. Кonyuhova, і Е. Т. Кonyuhova, «ZHiznestojkost' lichnosti kak osoby pattern ustanovok osvoeniya sociokul'turnogo prostranstva», *Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta*, t. 322, № 6, s. 110–114, 2013.
- [5] А. Леонгард, *Акцентуированные личности*. Ростов-на-Дону, Россия: Изд-во ЛРНЦ «Феникс», 2000.
- [6] Д. А. Леонтьев, и Е. И. Рассказова, *Тест жизнестойкости*. Москва, Россия: Смысл, 2006.
- [7] Д. А. Леонтьев, и Е. И. Рассказова, *Жизнестойкость как составляющая личностного потенциала. Личностный потенциал: структура и диагностика*. Москва, Россия: Смысл, 2011.
- [8] А. Е. Личко, *Психопатии и акцентуации характера у подростков*. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова, Ред. Санкт-Петербург, Россия: Речь, 2009.
- [9] С. Мадди, *Теории личности: сравнительный анализ*. Санкт-Петербург, Россия: Речь, 2002.
- [10] Т. В. Наливайко, «Исследование жизнестойкости и ее связей со свойствами личности», дис. канд. наук. Челябинск, 2006.
- [11] М. А. Одинцова, *Психология жизнестойкости*. Москва, Россия: ФЛИНТА: Наука, 2015.
- [12] А. А. Реан, *Психология и психодиагностика личности. Теория, методы исследования, практикум*. Санкт-Петербург, Россия: ПриМ-ЕВРОЗНАК, 2006.
- [13] О. П. Санникова, *Феноменология личности*. Одесса, Украина: СМІЛ, 2003.
- [14] М. Селигман, *Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни*. Москва, Россия: София, 2006.
- [15] А. Н. Фомина, *Жизнестойкость личности*. Москва, Россия: МПГУ, 2012.
- [16] Д. А. Циринг, «Исследование жизнестойкости у беспомощных и самостоятельных подростков», *Вестник Томского государственного ун-та*, № 323, с. 336–342, 2009.
- [17] О. Andronnikova, «On the Relationship Between Uncertainty Tolerance and Hardiness in Adolescents», *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 14 (3), p. 320–326, 2021.

Стаття надійшла до редакції
10 січня 2022 року